

УДК 371

Ольга Колоянова

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТВОРУ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-ХУДОЖНИКА

У статті розглядаються завдання та специфіка діяльності вчителя образотворчого мистецтва з інтерпретування художніх творів. Розкриваються особливості інтерпретаційної діяльності педагога під час індивідуального сприйняття, аналітичного дослідження та художньо-педагогічного витлумачення мистецького твору.

Ключові слова: інтерпретація, інтерпретаційна діяльність, учитель образотворчого мистецтва.

Інтерпретація художнього твору – надзвичайно складна діяльність, що є важливою частиною професійних умінь учителя мистецького фаху і образотворчого мистецтва зокрема. Варто відзначити, що, з одного боку, інтерпретування творів різних видів мистецтва підкорюється певним загальним закономірностям, з іншого – вимагає від педагога окремого підходу до побудови художньо-комунікативної взаємодії з ними як специфічними явищами культури, що характеризуються своєрідністю відображення зовнішнього світу. Крім цього, слід зауважити і на фактор суб'єкта, що здійснює таку діяльність, адже в ній педагог виступає і як особистість, виявляючи власні потреби, прагнення, здібності, вміння та ін., і як професіонал.

Відзначимо, що інтерпретація художніх творів як невід'ємна складова професійної діяльності педагога розглядається низкою авторів (Л. Масол, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.). У контексті університетської підготовки вчителя досліджується специфіка інтерпретаційної діяльності в галузі музики, художньої літератури (Л. Бутенко, Д. Лісун, О. Ляшенко, О. Плотницька, Н. Юдзіюк). Певна увага приділяється проблемі розвитку вмінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва щодо роботи з творами цього виду художньої творчості (О. Кайдановська, С. Коновець, І. Пастир, М. Пічкур, В. Щербина). Проте в науковій літературі досі бракує чіткості у потрактуванні завдань, що характеризують діяльність саме педагога-художника з інтерпретування творів образотворчого мистецтва, що, безумовно, визначають її своєрідність.

Мета статті – розкрити завдання, специфіку і різновиди діяльності педагога-художника з інтерпретації творів образотворчого мистецтва.

Зауважимо, що інтерпретація з необхідністю включена в усяке осмислене сприйняття мистецького об'єкта людиною, проте можна

виділити принаймні два умовні типи інтерпретаторів: дилетанти (люди, що більшою або меншою мірою цікавляться мистецтвом на «побутовому» рівні) та професіонали (ті, для кого тлумачення творів мистецтва є частиною професії). Аналіз досліджень сучасних авторів (М. Волков, І. Гуйс, С. Гусєв, Є. Єліна, Г. Зельдмайр, С. Кримський, М. Ніколаєва, Б. Рунін, Г. Тульчинський та ін.) дозволяє стверджувати, що інтерпретації дилетантів і професіоналів є ідентичними за механізмами і функціями в художній діяльності, але різняться структурно.

Унікальність інтерпретаційної діяльності вчителя образотворчого мистецтва полягає в тому, що, інтерпретуючи твір, він виступає і як глядач (інтерпретатор для себе), і як дослідник, і певною мірою як критик, виконуючи специфічні функції пояснення, роз'яснення художніх ідей, популяризації мистецтва та формування естетичних смаків покоління на шляху досягнення художніх цінностей. Як глядач, педагог має володіти розвиненим естетичним чуттям, смаком, перцептивними здібностями, що потрібні для адекватного і водночас індивідуально неповторного сприйняття авторського задуму. З огляду на особливості професійної діяльності вчителя, науково-критичне дослідження твору необхідне для побудови інтерпретації-висловлювання, що спрямоване на сприйняття іншими людьми і має бути обґрунтованим, тобто таким, що демонструє логіку досягнення авторського задуму, унаочнює стратегії художнього пізнання й комунікації з твором. В. Орлов з цього приводу пише: «Майбутній учитель повинен вміти аналізувати твори мистецтва і як мистецтвознавець, котрий оцінює художньо-естетичні якості твору, і як педагог, який включає твір у план-сценарій уроку мистецтва» [1, с. 80]. Отже, у завдання інтерпретаційної діяльності педагога входить особистісне прочитання, дослідження та витлумачення художнього твору з урахуванням вікових особливостей і рівня естетичної освіченості аудиторії, до якої звернена інтерпретація. Зазначене дає підстави розглядати діяльність учителя образотворчого мистецтва з інтерпретації художніх творів як один з аспектів його художньо-педагогічної діяльності, що спрямований на оволодіння смислами твору образотворчого мистецтва і на експлікацію набутого розуміння в структурах, адекватних художньо-педагогічним завданням. В такому разі, діяльність учителя образотворчого мистецтва з інтерпретації художнього твору передбачає:

- індивідуальне осмислення вчителем художнього твору в процесі його сприйняття («глядацька інтерпретація»);
- аналітичне дослідження з використанням відповідних методів («науково-критична інтерпретація»);
- об'єктивацію отриманого розуміння в адекватних педагогічним завданням структурах («художньо-педагогічна інтерпретація»).

Глядацька інтерпретація – індивідуальне сприйняття художнього твору вчителем, його емоційно-образне та розумове осягнення. У сучасній

науковій літературі вона розглядається як форма художньої діяльності особистості, пов'язана з тлумаченням твору в процесі його сприймання (О. Ісаєва, О. Карсалова та ін.). Це інтимний аспект спілкування людини з мистецтвом, коли відбувається зустріч двох світів: художнього твору, де «зашифровані» не тільки думки та почуття автора, його спосіб бачення навколишнього світу, але й духовно-суспільний досвід багатьох поколінь – і світу глядача. «Саме в цей момент народжується новий, так само унікальний художній образ, як і той, який створив митець» – пише Н. Яковлєва [2, с. 34]. Вагомого значення тут набувають особливості характеру, духовний, естетичний і життєвий досвід, рівень емоційного та інтелектуального розвитку людини тощо. Глядацька інтерпретація з необхідністю «вбудована» в художнє сприйняття кожної людини незалежно від її професійної приналежності, адже «людська свідомість існує інтерпретуючи» (Г.-Г. Гадамер).

Успішність глядацької інтерпретації залежить від ряду факторів, зокрема, накопиченого чуттєвого (у тому числі зорового) досвіду, що дозволяє мозку миттєво розпізнавати смислові конструкції, зашифровані в сталих композиційних схемах, сполученнях кольорів, характері ліній та форм тощо. З одного боку, в цьому процесі бере участь так звана «колективна пам'ять», що вміщує в собі суспільний досвід опанування світу, його сприйняття та осмислення. З іншого, важливого значення набуває індивідуальний досвід сприйняття тих чи інших явищ, що зумовлює суб'єктивну семантику прочитання людиною певного сюжету, зв'язку, навіть форми або кольору. Досвід спілкування з мистецтвом, накопичений людиною, у свою чергу, дозволяє «зчитувати» смисли, приховані у каталогізованих у пам'яті типових зорових конструкціях, що відображають сталий перелік відомих сюжетів або тем.

Осягнення художнього і позахудожнього змісту твору мистецтва продовжується під час науково-критичної інтерпретації, що є пошуковою за своєю природою і певною мірою носить факультативний характер, унаслідок чого педагоги часто нехтують нею, будуючи тлумачення художнього твору лише на особистісному його прочитанні. Проте теоретики і практики визнають, що всебічне вивчення твору не просто сприяє глибині й науковій достовірності його розуміння, але й готує вчителя до подальшої роботи в класі. Адже тільки чітке розуміння твору, що забезпечується його всебічним пізнанням, робить можливим вихід дослідника на рівень популяризації мистецьких цінностей, виробляє впевненість і готовність відповісти на ті питання, що можуть виникнути в процесі художнього діалогу. Досвід власної пошукової діяльності може стати підґрунтям для залучення школярів до діяльності пошуково-творчого характеру.

Якщо для вченого наукове дослідження твору є самоціллю, виступаючи у вигляді засобу перевірки тих чи інших методологічних позицій, обґрунтування наукових теорій, доказу суперечливих моментів, то

для вчителя образотворчого мистецтва використання наукових методів пізнання твору – засіб перевірки й удосконалення власного розуміння, необхідний елемент пояснення, що призводить до розуміння більш високого порядку.

Інтерпретація неможлива без аналізу форми – такого висновку доходять не лише мистецтвознавці та психологи (Р. Арнхейм, Ю. Борев, Г. Зельдмайр), але й педагоги (Є. Крупник, Г. Маранцман, Б. Неменський, О. Рудницька, О. Щолокова, Н. Яковлєвата ін.). Художній аналіз, за О. Рудницькою, являє собою логічний прийом, спосіб вивчення художнього твору, його розкладання на складові, кожна з яких розглядається окремо, щоб виділені складові поєднати за допомогою синтезу в ціле [3, с. 129]. Аналіз передбачає дослідження компонентів твору та їх зв'язків; він включає процедури розрізнення, виокремлення, послідовного вивчення елементів форми.

Підґрунтям художньо-педагогічного вивчення твору образотворчого мистецтва можуть бути, зокрема, методики мистецтвознавчого аналізу (формальний аналіз, іконологічна інтерпретація, семіотичні методики, методи експериментально-емпіричного дослідження твору та ін.). Художньо-образна концепція твору мистецтва, яка утворилася під час першого знайомства з ним, значно поглиблюється за рахунок заглиблення в структуру твору, осягнення зв'язків між елементами змісту та форми, вивчення твору в художньому та історичному контексті.

Аналіз твору створює необхідні передумови для пізнання його образного строю, занурення у світ естетичних і життєвих ідеалів його автора, використання набутих знань з історії та теорії мистецтва. Він є важливим, але проміжним етапом осягнення художньої образності, адже, як справедливо зауважує В. Знаков, метою мистецтва є «...передача смислу, а не когнітивного змісту (наприклад, сюжету). Бо саме суб'єктивний смисл пов'язаний із формуванням життєвих та естетичних цінностей» [4, с. 166]. Тільки тоді, коли зміст вираженого у творі вступає в контакт з естетичним та життєвим досвідом людини, більшою чи меншою мірою співпадаючи з ним, відбувається впізнання та «добудування» смислу, тобто смислопородження.

Варто підкреслити, що глядацька та науково-критична інтерпретація є внутрішньо пов'язаними, умовно послідовними видами інтерпретаційної діяльності професіонала, що спрямовані на осягнення смислів художнього твору (смиловиявлення та смислопокладання), але здійснюються різними методами. Методи глядацької інтерпретації можна схарактеризувати як «психологічні», або «розуміючі», вони засновані передусім на рефлексії, як-от: інтроспекція, занурення у досвід (життєвий, емоційний, естетичний, художній, культурологічний, творчий), ідентифікація (асоціативна, адміративна, симпатетична, катарсична, іронічна ідентифікація); метод «вживання» (співпереживаючого проникнення в художню логіку тексту) та ін. Методи науково-критичної інтерпретації («пояснюючі» методи) – це

музейний та іконографічний опис, формальний, семіотичний, компаративний і різні види композиційного аналізу, іконологічна інтерпретація, методи експериментально-емпіричного дослідження твору образотворчого мистецтва. Названі дії поєднані процедурою «герменевтичного кола» і становлять підґрунтя для об'єктивації набутого знання у сталих (насамперед – вербальних) структурах, що в контексті художньо-педагогічної діяльності фахівця також набувають специфічних рис.

Художньо-педагогічна інтерпретація скерована на власне педагогічне освоєння вчителем мистецького твору. О. Щолокова пише: «...для педагога ... важливого значення набуває необхідність враховувати гедоністичні, виховні і комунікативні функції мистецтва, можливості дитячого сприймання» [5, с. 72]. Доцільність використання терміна «художньо-педагогічна інтерпретація» на позначення професійної спрямованості художньо-естетичної діяльності вчителя з витлумачення творів образотворчого мистецтва забезпечується, на думку науковця, тим, що «у педагогічній діяльності проблема художньої інтерпретації зникається з більш широкою проблемою «переплавки» мистецтвознавчих знань у педагогічні. Це не є спрощеним перенесенням мистецтвознавських знань у галузь педагогіки. В результаті педагогічних дій повинна народитися нова якість, пов'язана з виховним впливом мистецтва» [5, с. 73].

У свою чергу, під художньо-педагогічною інтерпретацією ми розуміємо діяльність учителя з перетворення науково достовірної інформації у відповідну особливостям сприймання певною учнівською аудиторією емоційно-естетичної інформації форму. Це повною мірою відповідає не лише завданням педагогічно орієнтованої форми пізнання твору, а й особливостям художньої інтерпретації, якими їх бачив російський учений-методист В. Маранцман («зараження почуттями» на основі глибокого особистісного ставлення до мистецького твору) [6]. Результатом художньо-педагогічної інтерпретації може вважатися інформаційний образ художнього твору, тобто своєрідний багатомірний, синтетичний «текст», у створенні якого широко застосовуються художні засоби (стилістичні прийоми мовлення, акторська гра, режисура, імпровізація, музичні та поетичні уривки тощо). Як елемент інформаційного простору (поля), створеного спеціально з метою вплинути на сприйняття художнього твору учнями, він являє собою сукупність параметрів, що характеризують об'єкт мистецтва у свідомості людини і спрямовані на створення в індивідуума емоційно-естетичного ставлення до даного об'єкта.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що вербальні й невербальні засоби, а також інтеграція різних видів мистецтв, які можуть використовуватися для творення інформаційного образу твору мистецтва, поєднуються в комплекс засобів, який набуває ознак інформаційної системи. Інформаційний образ художнього твору є джерелом пізнавально-активного поля естетичного потенціалу, тією одиницею подачі інформації,

яка актуалізується в ситуації спілкування з мистецтвом і продовжує діяти поза цією ситуацією, що дозволяє подолати обмеженість інших, не пов'язаних характеристиками цілісної системи засобів. Особливістю інтерпретаційної діяльності вчителя в умовах особистісно-орієнтованого навчання на етапі створення та реалізації інформаційного образу художнього твору є те, що тут задіяні одночасно внутрішні художньо-концептуальні моделі твору не лише вчителя, але й учнів. Духовно-моделюючий вплив мистецтва підсилюється за рахунок взаємодії, взаємообміну «можливостями» розуміння одного й того ж твору, завдяки чому відбувається усвідомлення цих можливостей. Таким чином, в інтерпретаційну діяльність учителя привноситься елемент співтворчості, завдяки чому вона постає як окремий вид спільної художньо-педагогічної діяльності вчителя та учнів, спрямований не тільки на досягнення авторського задуму, але й на гармонійний розвиток особистості в процесі спілкування з мистецтвом.

Проведений аналіз довів, що інтерпретаційна діяльність вчителя образотворчого мистецтва може тлумачитися як різновид художньо-педагогічної діяльності фахівця, скерований на оволодіння смислами твору й експлікацію набутого розуміння в структурах, адекватних мистецько-освітнім завданням. Її ідеальна модель включає глядацьку, науково-критичну та художньо-педагогічну інтерпретацію твору, що вимагають від педагога відповідних компетенцій і здійснюються специфічними методами. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розробкою напрямів використання інформаційних технологій в процесі інтерпретаційної діяльності вчителя образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія : [монографія] / В. Ф. Орлов. – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.
2. Яковлева Н. А. Анализ и интерпретация художественного произведения искусства / Н. А. Яковлева, Е. Б. Мозговая, Т. П. Чаговец. – М. : Высшая школа, 2005. – 551 с.
3. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
4. Знаков В. В. Психология понимания: Проблемы и перспективы : [монография] / В. В. Знаков. – М. : Изд.-во «Институт психологии РАН», 2005. – 448 с.
5. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутніх учителів : [монографія] / О. П. Щолокова. – К., 1996. – 172 с.
6. Маранцман В. Г. Интерпретация художественного произведения как технология общения с искусством / В. Г. Маранцман // Литература в школе. – 1998. – № 8. – С. 91–98.